

“ჰოლანდიური დაავადებიდან” – ლარის დევალვაციამდე

ჟურნალი “ბიზნეს ნიუსი” – № 1, იანვარი, 2009

ვლადიმერ პაპავა

საერთაშორისო კვლევებისა და სტრატეგიული კვლევების ფონდი

2004 წლიდან მოყოლებული, 2008 წლის პირველი ნახევრის ჩათვლით, საქართველო, ფაქტობრივად, დაავადებული იყო სენით, რომელსაც ეკონომიკურ თეორიაში “ჰოლანდიური დაავადება” ჰქვია, რაც ქვეყანაში დიდი ოდენობით უცხოური ვალუტის შემოდინებაში გამოიხატება. სწორედ ეს გახდა ჩვენი ეროვნული ვალუტის გამყარების მიზეზი.

ლარი ბუნებრივად გამყარდა იმ ვალუტასთან მიმართებაში, რომელიც ყველაზე დიდი რაოდენობით იყო ქართულ ბაზარზე. ასეთია ამერიკის შეერთებული შტატების დოლარი. ლარი მყარდებოდა დოლართან მიმართებაში, რადგან დოლარის მასა იზრდებოდა უფრო სწრაფად, ვიდრე ლარისა.

რა იყო დოლარის ჭარბი მასის არსებობის მიზეზი? მით უმეტეს, ისეთ პირობებში როცა იმპორტი ოთხჯერ მეტი იყო, ვიდრე ექსპორტი და, შესაბამისად, დოლარი ვაჭრობით გადიოდა ქვეყნიდან იმაზე ბევრად მეტი, ვიდრე შემოდებოდა? ლარის გამყარება გამომწვეული იყო ორი ძირითადი მომენტით: უცხოური ინვესტიციებითა და საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველების მიერ გამოგზავნილი ფულით. ერთიც და მეორეც ძირითადად შემოდებოდა დოლარებში.

ეროვნული ბანკი მონაწილეობდა ამ პროცესში, რომ ლარი უფრო სწრაფად არ გამყარებულიყო, არ ყოფილიყო ნახტომები, რათა ვითარება დამანგრეველი არ გამხდარიყო მთლიანად საქართველოს ეკონომიკისთვის. ეროვნული ბანკი ყიდულობდა დიდი ოდენობით შემოსულ დოლარს და არეზერვებდა. შესაბამისად, ყიდდა ლარს. უფრო მეტი დოლარი რომ ეყიდა, ლარი უფრო ნაკლებად გამყარდებოდა, მაგრამ დიდი ოდენობით ლარი რომ გაეყიდა, უფრო მეტი ინფლაციას შეუწყობდა ხელს. ბანკი იდგა ასეთი

ამოცანის წინაშე – ლარის გამყარებას ვერ აიცილებდა თავიდან, სამაგიეროდ, რეალობა უნდა გამოეყენებინა იმისთვის, რომ რეზერვები შეექმნა, თან იმდენადაც არ უნდა შეეფერხებინა ლარის გამყარება, რომ ამას ჰიპერინფლაცია გამოეწვია. ეს არის ჩვეულებრივი პროცესი იმ ქვეყნებში, რომლებიც დაავადებული არიან “ჰოლანდიური დაავადებით”.

ეროვნული ბანკი მეტ-ნაკლებად წარმატებით ართმევდა თავს ამ პროცესს. მიუხედავად იმისა, რომ 2004 წლიდან მოყოლებული, ლარი მყარდებოდა, ნახტომები ამ გამყარებაში არ ყოფილა. ეს იყო ტენდენცია მცოცავი, პროგნოზირებადი, რასაც მეწარმეები, კერძო პირები შეეგუენ, მოახერხეს ადაპტირება. შესაბამისად, პრობლემებიც ნაკლები იყო.

რა მოხდა 2008 წლის მეორე ნახევარში? ორი რამ: პირველი – გლობალური ფინანსური კრიზისი, როცა ფული ჭირს და ჭირს ინვესტიციებისთვისაც. დაუმატოთ ამას აგრესია, რომელიც რუსეთმა ჩვენს წინააღმდეგ განახორციელა – თუკი ინვესტორს მაინც უნდა გლობალური კრიზისებისას, ფული სადმე ჩადოს, ჩადებს ყველაზე ნაკლები რისკის მქონე ქვეყანაში და არა, ვთქვათ, საქართველოში, სადაც რუსეთის აგრესია ჯერაც არ დასრულებულა. შესაბამისად, უცხო ვალუტის შემოდინების უმნიშვნელოვანესი წყარო, რომელიც უცხოურ ინვესტიციებთან იყო დაკავშირებული, შემცირდა.

შემცირდა ფულადი გზავნილებიც – თუ კრიზისია, სადაც უნდა ცხოვრობდეს ჩვენი თანამოქალაქე მსოფლიოში, მისი შემოსავლებიც ხომ შემცირდა? სამაგიეროდ, არ შეცვლილა სავაჭრო ბალანსი, ძირითადი საქონელი საქართველოში ისევ არის იმპორტული, იმპორტზე ისევ ვხარჯავთ ოთხჯერ მეტს, ვიდრე ვიღებთ ექსპორტიდან. ერთი სიტყვით, დოლარის მასის შემცირება დაიწყო. ლარის მასა დოლართან მიმართებაში სწრაფი ტემპით იზრდება. წავიდა უკუპროცესი – დოლარის გამყარება ლართან მიმართებაში.

ამა პროცესს ხელი შეუწყო კიდევ ერთმა ფაქტორმა – რუსეთის აგრესიის შედეგად, უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ ქართული ბანკები. ხალხმა იქიდან დეპოზიტების გატანა დაიწყო – დაიკარგა ნახევარი მილიარდი დოლარის დეპოზიტები. მომდევნო ერთ თვეში მხოლოდ 30%-მდე თუ აღდგა თანხები, შესაბამისად, დავდექით სერიოზული საბანკო კრიზისის წინაშე. ეროვნულმა ბანკმა დაიწყო რეფინანსირების პროცესი, მისცა ბანკებს შედარებით იაფი კედიტები, შეამცირა აუცილებელი რეზერვების დონე – საბოლოო ჯამში, კი ხელი შეუწყო ფულის მასის ზრდას. ფაქტობრივად,

ხელი შეუწყო ინფლაციას, მაგრამ სწორად მოიქცა თუ არა? სწორად მოიქცა, რადგან საბანკო სექტორის კრიზისი დამანგრეველი იქნებოდა მთელი ეკონომიკისთვის, რადგან ყველა იმ ადამიანის გაკოტრებასაც გამოწვევდა, ვისაც ბანკში ჰქონდა ფული.

ასეთი ვითარების ფონზე, შემოდგომისთვის დადგა დრო, განხორციელებულიყო ლარის მცოცავი დევალვაცია. ეს ობიექტური პროცესი იქნებოდა და მასში ასევე გადამწყვეტი როლი უნდა შეესრულებინა ეროვნულ ბანკს. მაგრამ აქ ეროვნულმა ბანკმა მთლად თანმიმდევრულად ვერ იმოქმედა, შეცდომა დაუშვა. უკვე სექტემბრის ბოლოდან ჩანდა, რომ კომერციულ ბანკებს ჰქონდათ მხოლოდ მოთხოვნა დოლარზე და არ იყო მიწოდება, ერთადერთი მიმწოდებელი იყო ეროვნული ბანკი. 40 დღეში მან 300 მილიონი დოლარი დახარჯა რეზერვებიდან, ლარის დევალვაცია კი მოხდა მხოლოდ 2,5%-ით. ეს შეუმჩნეველი დევალვაციაა, ამაზე გაწეული 300 მილიონი დოლარი კი – ჩვენი ქვეყნისთვის საკმაოდ დიდი თანხა.

ამის შემდეგ იყო უკვე მეორე, საკმაოდ ცუდი 7 ნოემბერი თანამედროვე საქართველოში. ეროვნულმა ბანკმა პარასკევ დღეს შეწყვიტა საბირჟო ვაჭრობა და არანაირი ახსნა-განმარტება არ გააკეთა. ამას მოჰყვა პანიკა ბანკებში, მათ კლიენტებში, იყო შაბათი-კვირა – არასამუშაო დღეები, ბანკები, ფაქტობრივად, არ მუშაობდა, არ მუშაობდა სავალუტო ბირჟაც. ამ პერიოდში დაცარიელდა ბანკომატები, გადამცვლელი ჯიხურები, ავარდა კურსი. მხოლოდ ორშაბათს მისცა ეროვნულმა ბანკმა განმარტება.

ეს იყო უდიდესი შეცდომა. ჯობდა, ის 300 მილიონი, რომელიც იქამდე დაიხარჯა, ისე დახარჯულიყო, რომ გაუფასურება ყოფილიყო უფრო თვალშისაცემი – არა 2,5%, არამედ 10-12%, მაშინ 7 ნოემბრის მოწყობა არ იქნებოდა საჭირო. რაც იმ დღეს გაკეთდა, პრაქტიკულად, იყო ლარის მორიგი “დამარცხება” დოლართან მიმართებაში. ამ დღეს მე “მწვანე პარასკევი” ვუწოდე.

ამის შემდეგ, ეროვნულმა ბანკმა განაცხადა, ახალ წონასწორულ მდგომარეობაში გადავედითო, რაც აბსოლუტურად არ შეესაბამება სიმართლეს. წონასწორული მდგომარეობა არის, როცა ეროვნული ბანკი აღარ ერევა საბირჟო ვაჭრობაში და თვითონ ბანკები აბალანსებენ ერთმანეთს. ამ შემთხვევაში ასე არ ხდება. უფრო მეტიც, პრაქტიკულად, 19 ნომბრიდან მოყოლებული, კომერციული ბანკებს აქვთ მოთხოვნა დოლარზე, დოლარის გამყიდველი კი არაინაა. ეროვნულმა ბანკმა ერთ თვეში დაკარგა 130

მილიონი დოლარი თავისი რეზერვებიდან, მაგრამ კურსი შენარჩუნებული აქვს 1,65-ზე.

ეს არის შეცდომა. ეკონომიკური საფუძველი იმისა, რომ ლარის კურსი იყოს უცვლელი, დღეს არ არსებობს. დღეს არის სწორედ იმის ეკონომიკური საფუძველი, რომ ხდებოდეს ლარის დევალვაცია. გვექნება თუ არა, ამის გამო, სავალუტო კრიზისი? გვაქვს ყველა საშუალება, რომ კრიზისი თავიდან ავიცილოთ. ჯერ ერთი, ეროვნული ბანკის სავალუტო რეზერვები მილიარდ დოლარზე მეტია, მეორე – ის, რომ 22 ოქტომბრის გადაწყვეტილებით, ევროკავშირიდან, ამერიკიდან, იაპონიიდან, სხვა დონორი ქვეყნებიდან საქართველომ, ჯამში, უნდა მიიღოს 4,5 მილიარდი დოლარის დახმარება. უცხოური ვალუტის შემოდინება იქნება, თანაც ჩვენი თანამემამულეებიც, ასე თუ ისე, რაღაცას აგზავნიან, რომელიღაც ინვესტორი მაინც შემოვა – ფული შემოდის, ანუ, ობიექტურად, სავალუტო კრიზისის მოლოდინი ქვეყანაში არ არის.

მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ “მწვანე პარასკევი” არ განმეორდება. გამორციხული არ არის, კიდევ ერთი “მწვანე პარასკევი” მოგვიწყოს ჩვენმა ხელისუფლებამ, რადგან, უკვე მოწყობილის გამო, ჯერ არავინ დასჯილა, არავის მიმართ არანაირი პასუხისმგებლობის საკითხი არ დამდგარა, ყველას ყველაფერი ეპატია. ახლა, პრაქტიკულად, ხელახლა ხდება კურსის შენარჩუნება, თუმცა, აშკარაა ტენდენცია, რომ იყოს დევალვაცია. როდემდე გააჩერებს ამ კურსს ეროვნული ბანკი, როდემდე მოახერხებს მის უზრუნველყოფას რეზერვების ხარჯზე, პროგნოზირება შეუძლებელია.